

Tarixi hadisələrlə zənginliyinə, orijinal mətn xüsusiyyətlərinə, obraz müəyyənliliyinə, yayılma arealına görə çoxvariantlılıq qazanan məhəbbət dastanlarımızdan biri də “Əsli və Kərəm”dir. Bu dastan bir məhəbbət əfsanəsi olaraq türk xalqlarının folklorunda geniş yayılmış, mifoloji obrazları, süjet xüsusiyyətləri, mükəmməl nəzm sistemi ilə seçilmişdir.

Türk, eləcə də Avropa tədqiqatçıları arasında bu dastanın hansı tarixi dövrdə və harada yaranması barədə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Nəticədə “Əsli-Kərəm” dastanının XVI əsrə aid olması və əsasən XVI əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycanda yaranıb formalaşması bir çox tədqiqatlarda yer almaqdadır. Orta və Kiçik Asiya, Yaxın Şərqdə müxtəlif orijinal variantları ilə mövcud olan dastanın

ayrı-ayrı parçaları haqqında ilk nümunələrə XVIII əsrə aid cüng və əlyazmalarda rast gəlinir.

Quzey Azərbaycanda olduğu kimi, Güneydə də “Əsli-Kərəm” dastanı xalq içərisində geniş yayılmış, aşıqların ifasında el şənliklərini bəzəmişdir. Dastan çağdaş Təbriz-Qaradağ aşıqlarından dünyasını dəyişmiş Aşiq Hüseyin Namivəri, Aşiq Əziz Şəhnazi, Aşiq Həsən Qəffari, Aşiq Ələsgər Mərəndli, Aşiq Əbduləli Nuri, Aşiq Rəsul Qurbani, Aşiq Qafar İbrahimi, zəncanlı Aşiq Ərəb Pərənli, məlayirli Aşiq Məmməd Hüseyin Hünərmənd, eləcə də hal-hazırda bu sənəti davam etdirən Aşiq Hüseyin Sai Mahmudabad, Aşiq Əli İbadi Qaraxanlı, Aşiq İsa Qaraxanlı, Aşiq Sirius Kəyani, Aşiq Məhəmməd Fərzanəqan, Aşiq Fərəcullah Muradi, Aşiq Əli Kərimi (Nüğədili) və s. aşıqların repertuarında yer almaqdadır.

Güney Azərbaycanda dastanın ayrı-ayrı variantları daha çox aşıqlar tərəfindən səslə fayllarda üzü köçürülməklə qorunub saxlanılmaqdadır. “Əsli-Kərəm” dastanına olan sevgi və maraqdan irəli gələrək Güneydə dastan dəfələrlə teatr truppaları tərəfindən səhnələşdirilmiş, bundan başqa illüstrativ, miniatür sənətində də bu mövzuda zəngin əsərlər yaranmışdır. Eləcə də aşıqların yaradıcılığından başqa, dastanın ayrı-ayrı şeirləri el xanəndələri tərəfindən nota salınaraq müstəqil mahnılar kimi oxunmaqdadır. “Əsli-Kərəm” dastanı fərqli variantlarda müxtəlif illərdə Təbrizdə nəşr olunmuşdur. Təbrizdə daşbasma üsulu ilə çap olunan ilk kitabların sırasında “Əsli və Kərəm” dastanı da olmuşdur. Lakin heç bir qaynaqda dastanın hansı nüsxə üzərindən çap edildiyi qeydə alınmamışdır. 1955-ci ildə isə dastan “Əsli ilə Kərəm” başlığı ilə Təbrizli Əli tərəfindən nəşr edilmiş, bu variant təkrar şəkildə 1957 və 1983-cü illərdə çap olunmuşdur.

Son vaxtlar “Əsli-Kərəm” dastanını mif və əsərlər üzərindən tədqiqata cəlb edən əsatirşünas

Mirəli Seyid Səlamət dastanın minilliklərə dayanan tarixi kökləri, mifoloji motivlərini araşdıraraq sonda dastan mətnini də hazırladığı kitaba daxil etmişdir. Təqdim olunan variantda diqqətçəkən ən mühüm cəhət dastan şeirlərinin tamamilə cinas üzərində qurulması, təcnislərdən ibarət olmasıdır. 2008-ci ildə Həmid Əhmədzadə Telimxanlı tərəfindən “Əsli-Kərəm” dastanının daha bir variantı hazırlanaraq

Güneyin “Əsli və Kərəm”ləri

çap edilmişdir. Kitabda dastan variantı xalq arasında geniş yayılmış məlum rəvayət və nağıllara əsaslanır, yalnız dastanın nəzm hissəsindəki şeirlər fərqli şəkil və quruluşda digər variantlardakı şeirlərlə müqayisədə seçilir.

2008-ci ildə isə Aşiq Hüseyin Sai “Əsli və Kərəm” dastanının Meşkinli Aşiq Əsədin əlyazmasından ibarət bir variantını hazırlayıb kitab şəklində nəşr etdirmişdir. Meşkinli Aşiq Əsəd Qaradağın məşhur aşıqlarından olmuş, ömrünün bir hissəsini Gəncədə keçirsə də, sonda yenə öz doğma yurduna qayıtmışdır. Aşiq Hüseyin Sainin topladığı dastan 2017-ci ildə çap edilmişdir. Bundan başqa, dastanın nisbətən təkmil variantı sayılan Təbrizin ustad aşıqlarından olan Aşiq Səmədin hazırladığı ikinci bir variantı “Ziyad xan oğlu Kərəm” adlanır. Onun arxivindən alınan bir nüsxəsi də Aşiq Hüseyin Sai və Eyvəz Pürhəsən tərəfindən götürülərək işlənmiş və çap edilmişdir.

2020-ci ildə işıq üzü görən bu kitabda dastanın nəzm hissəsi – şeirləri Aşiq Səməd tərəfindən üzərində işlənilməklə yeni variantda təqdim edilmişdir. Eləcə də Əli Bərazəndə 2009-cu ildə dastanın Türkiyədə daşbasma nüsxəsini əldə edərək ərəb orfoqrafiyasında düzəliş üzərində çapa hazırlamışdır. Ayrıca dastan Qaraməlikli Hüseyin Fərruxi tərəfindən 2010-cu, Aşiq Səlcuq Şahbazi tərəfindən isə 2018-ci illərdə çap olunmuşdur.

Zəncanda çap olunan “Əsli-Kərəm” dastanının variantları içərisində Şeyx İbrahim Zəncaninin də təqdim etdiyi variant seçilməkdədir. Axund, molla kimi tanınan Şeyx İbrahim Zəncaninin kitabxanasından əldə edilən bu əlyazma nüsxəsi isə 2012-ci ildə Zəncanda çap olunmuşdur. Araşdırmalar göstərir ki, “Əsli-Kərəm” dastanının bu variantında şeir şəkilləri Şeyx İbrahim Zəncani tərəfindən müəyyən dəyişiklik, düzəlişlərlə tərtib edilmişdir. Qeyd edək ki, “Əsli-Kərəm” dastanı motivlərinə bağlı aşiq sənətində müxtəlif havalər da yaranmışdır. Bunlar “Kərəm şikəstəsi”, “Kərəm gözəlləməsi”, “Yanıq Kərəmi”, “Kərəm köçdü”, “Qara Kərəmi”, “Sallama Kərəmi”, “Atüstü Kərəm”, “Hicran Kərəm”, “Quba Kərəm”, “Döymə Kərəm” və s. adlarıyla

məşhurdur.

AMEA Folklor İnstitutunun nəşr etdiyi çoxcildliyə daxil edilən “Əsli-Kərəm” dastanı variantı Aşiq Ərəb Pərənlinin ifasında səslə fayllardan yazıya alınmışdır. Xatırladaq ki, Aşiq Ərəb Pərənli 1959-cu ildə Zəncanda dünyaya gəlmişdir. Aşılıq sənətinin sirlərini ustadları Aşiq Həsən Abbasiyan, Aşiq Firuz, Aşiq Seydulla, Aşiq Əkbər Cahanşahıdan almışdır. Aşiq Ərəb Pərənli xalq dastanını öyrənmiş və müxtəlif məclislərdə təbliğ etmişdir. Uzun illər Tehranda yaşayan aşiq 2009-cu ildə dünyasını dəyişmişdir.

“Əsli-Kərəm” dastanının Türkiyə, Gürcüstan, Azərbaycanda və s. yayılmış bütün əldə edilən

Zaur USTAC,
“Yazarlar” jurnalının baş redaktoru,
sair-publisist

Sevin, a Təbriz!

*Zəfər libasında sevinc göz yaşı,
Hər iki sahilə dayanıb ərlər!
Ayrılıq ataşi elə qarşıyıb,
İçərək qurudar Arazi nərlər!*

*Göylərdən boylanır Tomris anamız,
Əlində qan dolu o məşhur tuluq!
Xain yağuların bağıri yenə qan,
Canı əsməcədə, işləri şuluq...*

*Uşağdan böyüyə hamı əmindir,
Tarix səhnəsində yetişib zaman!
Bu dəfə biryolluq bitəcək söhbət,
Nə güzəşt olacaq, nə də ki, aman!*

*İllərdir həsrətdən gözləri nəmli,
Mamırlı daşların gülür hər üzü!
Nəçə qərinədir qalmışdı çılpaq,
Yamyaşıl çayırda gəlib bu güzü!*

*Al donun geyinir Günəş hər səhər,
Səmamız masmavi, göy üzü təmiz!
Duman da yox olub, itib buludlar,
Gözün aydın olsun, sevin, a Təbriz!*

da, çap olunmamışdır.

“Əsli-Kərəm” dastanının məlum variantlarında, bir çox versiyalarda Kərəm İsfahan padşahı, bəzilərinə isə gəncəli Ziyad xanın oğlu kimi təqdim edilir. Haqqında danışdığımız sonuncu variantda isə Kərəm Təbrizin yaxınlığında yerləşən Qara Məlikdendir (hal-hazırda Təbrizdə məhəllə), Əsli isə 11 Kənzə (Qara Məlik yaxınlığında kənddir) kəndindədir. Qara keşişin əyalı da dastanda məhz Kənzə sakinidirlər. Bəzi aşıqların fikrincə, dastandakı hadisələrin bir çoxu məhz Kənzə kəndində baş vermiş, amma kəndin adı zamanla aşıqların ifasında dəyişilərək Gəncə şəklini almışdır.

“Əsli-Kərəm” dastanının Aşiq Ərəbin ifasında təqdim edilən variantı digər nüsxələrlə müqayisədə daha təkmil və hadisələrin ardıcılığı, şeir şəkilləri, eləcə də təhkiyəsi baxımından xüsusilə zəngindir.

Mətanət MAŞALLAHOZİ,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Doktor Məhəmməd İBADI,
Şərqi Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri